

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/91187>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-20 and may be subject to change.

1989

‘Ik ben een echte volksvertegenwoordiger.’

G.J. Schutte over twintig jaar Kamerlidmaatschap¹

In februari 2001 verliet G.J. (Gert) Schutte de Tweede Kamer. Twintig jaar lang was hij als fractievoorzitter onmiskenbaar het boegbeeld van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV), een van de drie kleine christelijke fracties in het Nederlandse parlement. Een halfjaar later, in augustus 2001, spraken wij met hem, op zijn werkkamer thuis te Zeist. Wij vroegen hoe het hem nu beviel, dit nieuwe leven zonder de politiek. Maar bovenal wilden wij weten hoe hij terugkeek op die twintig lange jaren in de Tweede Kamer: op het begin (met welke verwachtingen en idealen hij was begonnen); op zijn meest indrukwekkende ervaringen (de goede en de slechte); op de veranderingen in de loop der tijd – in de stijl van politiek bedrijven, in de invloed van de media et cetera en op zijn reputatie als het staatsrechtelijk geweten van de Kamer.

‘Eerlijk gezegd mis ik niet zo veel! Sinds ik ben vertrokken uit de Kamer ben ik weer eigen baas over mijn agenda. Ik vind dat heerlijk. Na zoveel jaren geeft dat een heel ontspannen gevoel. En ik hoef niet meer meteen overal een standpunt over te hebben. Dat was ten dele al verbeterd in 1989 toen het GPV een tweemansfractie werd en ik het hele buitenlandterrein kon overhevelen. Maar de druk was toch altijd heel groot. Als er iets gebeurde, moest je als fractievoorzitter meteen je standpunt klaar hebben, ongeacht wat het onderwerp was. Als de pers belde, kon je niet zeggen: “Ik heb er nog geen oordeel over, bel over vijf minuten maar terug.” Dan gebeurde het wel dat mijn oordeel onvoldoende doordacht was. Of je verviel in algemeenheden, wat ook niet erg bevredigde.

Ik ben op een heel mooi moment vertrokken, dat vind ik ook nu nog, nu ik er op terugkijk. De lange tijd die ik er zat vond ik op zichzelf al een voldoende argument om te stoppen, maar het moment was vooral ingegeven door de totstandkoming van de ChristenUnie. Er was een nieuw begin gemaakt onder een nieuwe leiding, die niet vanuit de schaduw van de oude bekende figuren zou moeten werken. Nu dragen nieuwe mensen

de verantwoordelijkheid en die zijn nu in de gelegenheid zich te profileren. De NRC schreef wel "Ook jij, Schutte?", met een verwijzing naar mijn voortdurende gehamer op staatsrechtelijke zuiverheid, maar ik heb daar echt om kunnen lachen. Ik heb namelijk nooit het standpunt gehuldigd dat je niet tussentijds weg zou kunnen. Alleen vind ik dat je daarvoor wel hele goede argumenten moet hebben. Ik denk dat ik die argumenten had; mijn vertrek had bovendien niets te maken met mijn eigen belang, het ging primair om het partijbelang.'

'Ik kwam de Kamer binnen als een onbeschreven blad. Ik wist bijvoorbeeld niets af van het instituut maidenspeech, je debuteert in de Kamer. Voorzitter Dolman kwam na afloop van mijn eerste optreden naar mij toe om mij geluk te wensen en ik dacht: "Wat een aardige man is dat, dat hij me feliciteert!" Maar dat hoort er gewoon bij. Ik herinner mij ook dat ik de eerste week wel drie keer het woord heb gevoerd in de Kamer. Dat was natuurlijk heel onfatsoenlijk, maar ja, ik was maar alleen en dus deed ik het gewoon. Ik heb zelfs, heel eigenwijs, een stemverklaring afgelegd om te verantwoorden waarom ik het amendement van de Partij van de Arbeid steunde, dat beoogde het salaris van de Ombudsman met een schaal te verlagen. In de eerste week van mijn Kamerlidmaatschap!

Ik kwam de Kamer niet binnen met een missie, met een duidelijk ideaal. Ik wilde toch vooral mezelf blijven – uiteraard vanuit de politieke visie van het GPV. Ik wilde graag voortborduren op de lijn van mijn voorgangers, Jongeling en Verbrugh. Zij hadden ieder een eigen stijl ontwikkeld, maar allebei hadden ze een goede naam opgebouwd. Samen met een aantal medewerkers die al jaren bij de fractie betrokken waren, wilde ik hun goede voorbeeld volgen. De media schreven al vrij snel dat zij inderdaad vonden dat de lijn van mijn voorgangers werd doorgetrokken en zij beoordeelden dat positief. Overigens: er lag natuurlijk ook wel een sterke druk op mijn functioneren. Ik was het enige fractielid dus ik viel bijna samen met mijn partij. Als ik een fout maakte, dan ging ook de partij in de fout. Het moest dus wel goed zijn!

Bij ons thuis was er veel interesse voor politiek, maar mijn vader had nooit tijd om daarmee iets specifiek te doen. Ik heb die interesse ook altijd gehad, maar ik had niet vanaf het begin de bedoeling de actieve politiek in te gaan. Achteraf bekeken heb ik wel een goede voorbereiding gehad voor het Kamerlidmaatschap. Ik heb bij verschillende gemeentes gewerkt, ik heb de opleiding Gemeenteadministratie I en II gedaan, ik heb in die vakken ook zelf les gegeven, ik ben lid geweest van de provinciale staten, ik ben secretaris geweest van het landelijke GPV, kortom al die stap-

pen bleken achteraf heel nuttig voor het Kamerlidmaatschap.

Wat ik het meest indrukwekkend vond was dat je als eenling die in de Kamer komt meteen geaccepteerd bent en voluit kunt functioneren. Dat je als kleine minderheid wordt geaccepteerd, vind ik ook de waarde van ons stelsel. In de meeste landen geeft het kiesstelsel kleine partijen geen kans. Ik vind het ook vermeldenswaard dat ons kiesstelsel vanaf het begin van de jaren tachtig nooit meer omstreden is geweest. In de jaren zestig en zeventig zijn serieuze pogingen ondernomen het stelsel door invoering van het districtenstelsel of een verhoogde kiesdrempel zó te veranderen dat het voor de kleine partijen funest zou zijn geweest. Maar kennelijk is men ervan overtuigd geraakt dat in de Nederlandse verhoudingen kleine partijen in het parlement vertegenwoordigd horen te kunnen zijn. Aan hun bestaansrecht wordt niet meer getornd. Ik heb mij ook altijd fel verzet tegen principiële inbreuken op het geldende systeem, ook als het om kleinigheden ging. Ik werd daarin door de pers gesteund. "Kleine partijen pesten" kan niet meer.

Ik bewaar ook goede herinneringen aan een debat dat ik heb gevoerd met Den Uyl. Bij de PvdA bestond de vrees voor de Staphorster variant: een kabinet steunend op vvd, cda en de kleine christelijke partijen. Den Uyl typeerde die kleine partijen destijds als ademocratisch. Ik heb toen, in een plenaire vergadering, afstand genomen van die term. Den Uyl, die dat elders in het gebouw hoorde, is erop afgekomen en is met mij het debat aangegaan. Dat was echt op het scherp van de snede. De media schreven later dat Den Uyl niet op zijn sterkst was; het was natuurlijk ook wel moeilijk om zo'n kwalificatie te verdedigen. Een poosje later kwam hij naar me toe en vroeg of ik de nota wilde lezen die hij over deze kwestie voor zijn fractie had moeten schrijven. Hij wilde weten wat ik ervan vond. Kijk, dat vind ik van niveau getuigen. Want hij had natuurlijk een enorme ervaring en gezag, en normaal gesproken had hij geen enkele boodschap aan jou met je eenmansfractie. Maar dat je dan toch op zo'n manier serieus genomen wordt...!

'Onze lijn is steeds geweest om zo lang mogelijk het debat gaande te houden op basis van argumenten, ook met de grootste tegenstanders. Als het gaat om de macht van het getal, dan ben je niks als kleine partij, dus zoek het daar dan ook maar helemaal niet in, want dan maak je je alleen maar belachelijk. Voer het debat zo dat je laat zien dat je de ander serieus neemt en dat je op grond daarvan ook zelf serieus genomen wordt. Het wezenlijke van het parlement vind ik juist: het debat op basis van verschillende uitgangspunten, de standpunten met elkaar confronteren en kijken

hoe ver je dan komt. En als je een compromis moet sluiten, dan moet je dat ook accepteren en mag je er niet voor weglopen, zodat je ook daarin serieus genomen kunt worden. Het hangt natuurlijk van het onderwerp af waar de mogelijkheden liggen, bij welke partij er steun te vinden is.

Het GPV ziet zichzelf niet als een echte oppositiepartij. Ook al is de partij niet *regierungsfähig*, daarmee is zij niet per definitie oppositie. Ik heb altijd gehecht aan de term onafhankelijk. Het heeft te maken met de visie van het GPV op het functioneren van de regering. Wij geloven dat de regering, ongeacht haar politieke kleur, een verantwoordelijkheid heeft gekregen, een taak als dienaars van God. En de Kamer heeft ook een eigen verantwoordelijkheid. Ze heeft een taak om mee te werken aan wetgeving, maar ze moet vooral, althans naar de overtuiging van het GPV, vanuit een onafhankelijke positie het beleid controleren. Uit de overtuiging dat de overheid dienaars van God is, vloeit wel een positieve houding jegens de regering voort. Sommigen noemen dat gouvernementeel, maar dat neemt niet weg dat een kabinet zich zo kan ontwikkelen dat er wat ons betreft maar één wens overblijft, namelijk dat het verdwijnt. Stel dat een volgend 'paars' kabinet in ethisch-moreel opzicht op dezelfde weg verder gaat als 'paars II', dan is er alle aanleiding de eerste de beste gelegenheid die zich voordoet aan te grijpen om zo'n kabinet ten val te helpen brengen – ongeacht waarover. Ik heb het dan wel over een heel uitzonderlijke situatie; tot zoiets moet je niet snel besluiten en je kunt het ook niet te vaak proberen. Dan is het effect weg, dan worden de messen bot. Dat geldt trouwens ook voor andere instrumenten die het parlement ter beschikking staan: een motie van afkeuring bijvoorbeeld. We hebben ook meer dan eens een motie van afkeuring niet gesteund, hoewel we niet overliepen van enthousiasme voor de betreffende minister of staatssecretaris; gewoon omdat we vinden dat er écht iets heel bijzonders aan de hand moet zijn. Anders schrikken bewindslieden niet meer, calculeren ze het gewoon in; dat tast natuurlijk de geloofwaardigheid van de Kamer aan.

En als het dan echt nodig is, dan dient de motie veeleer op het ambt dan op de persoon gericht te zijn. Een aardig voorbeeld daarvan is de kwestie-Braks. Braks was een bekwaam minister van Landbouw, maar als gevolg van zijn falende beleid inzake de visvangstquota was hij zijn gezag tegenover de visserijwereld totaal kwijtgeraakt. Dan zeg ik: hoeveel bekwaamheid die man ook mag hebben, dit kan niet langer zo! Maar als het gaat om een domme opmerking van een minister, Dijkstal bijvoorbeeld ooit over artikel 23 van de grondwet, dan moet je dat wel laken, maar je moet niet meteen met een motie van afkeuring klaarstaan, zoals het CDA dat toen wilde.

Ik denk inderdaad dat confessionele partijen het opponeren minder als een spel zien dan de andere partijen; dat ze het allemaal wat serieuzer nemen. Maar dat betekent niet dat het alleen maar kommer en kwel is. Ik heb bij de voorbereiding op Kamerdebatten altijd geprobeerd rekening te houden met het feit dat mijn fractie vaak als één van de laatste aan het woord kwam en dat wij, als het niet om wetgeving ging, ook nog eens weinig spreektijd hadden. Een van de opdrachten die ik mijzelf stelde was: probeer nou iets te zeggen wat de anderen vermoedelijk nog niet hebben ingebracht. En zoek naar een originele invalshoek om het debat wat levendiger te maken en het toch nog een toegevoegde waarde te geven. Wij kozen dan bijvoorbeeld voor een historische ingang. Historische belangstelling is GPV'ers nu eenmaal eigen. Overigens is een groot deel van de voorbereiding altijd al in handen van de beleidsmedewerkers van de fractie geweest. Zeker toen ik nog eenling was. Ik zat het grootste deel van de week in vergaderingen. De medewerker en ik waren erg goed op elkaar afgestemd; we hadden dezelfde 'school' meegemaakt, allebei bij Jongeling en Verbrugh, en we dachten als het ware helemaal in dezelfde kaders. Aan een half woord hadden we genoeg.

Helaas gebeurt het steeds vaker dat Kamerleden ook bij de zogeheten 'algemene overleggen' (waarvan er naar mijn gevoel veel te veel zijn) van tevoren uitgeschreven teksten gewoon voorlezen, waardoor je enorm veel herhaling krijgt. Soms is het gewoon gênant om de derde spreker nogmaals de hele voorgeschiedenis van een wetsvoorstel uit de doeken te horen doen. En die monologen zijn natuurlijk dodelijk voor een parlementair debat. Grote fracties hadden dikwijls wel een halfuur spreektijd, kleine fracties vijf à zeven minuten. Het was mijn gewoonte om voor zo'n debat dan alleen een paar aantekeningen te maken aan de hand waarvan ik nog enkele voor mij relevante hoofdpunten aankaartte.

'Wat ik inhoudelijk als het meest indrukwekkende heb ervaren tijdens mijn twintig jaar durende Kamerlidmaatschap, ligt op het gebied van de bescherming van het leven. In de wetgeving op dat gebied zie ik een doorlopende lijn vanaf de periode net voordat ik in de Kamer kwam tot nu. Ik doel op abortus en euthanasie en dan met name ook op de gemeenschappelijke kenmerken in de wettelijke regelingen van beide. Toen de abortuswetgeving totstandkwam, was dat een compromis tussen CDA en VVD. Op zichzelf was dat begrijpelijk. Maar wat was nu het kenmerkende? Wat betreft de inhoud kreeg de VVD haar zin; dat betekende dat de vrouw die echt abortus wil, die sindsdien ook kan krijgen. Om het CDA zover te krijgen, was de procedure aangepast. Dat wil zeggen dat de procedure

de zorgvuldigheid bij de uitvoering moest waarborgen. De consequentie hiervan was dat in dit compromis alvast de ruimte was gecreëerd voor volgende stappen. Immers, het principe dat hier voorop stond was dat van de niet-christelijke partijen, het principe namelijk van de autonomie van de mens. En dit principe werd steeds een stapje verder doorgevoerd. Bij de euthanasiewetgeving zag je dat ook in verschillende fasen terug. De norm was de keuze van de individuele mens, procedureregels moesten er weer voor zorgen dat euthanasie in de praktijk zorgvuldig werd toegepast. Maar deze manier van compromissen sluiten tussen tegenovergestelde politieke stromingen opent telkens weer wegen voor verdergaande stappen. Bij het recente euthanasiedebat bleek dat weer duidelijk; het was nog niet afgerond of minister Borst kwam al weer met uitspraken over mogelijke toekomstige regelingen die nog verder zouden gaan.

Ik ben het niet eens met Van Agt als die zegt dat abortus eigenlijk helemaal niet wettelijk te regelen was, tenzij je een volledig verbod zou handhaven. Ik denk dat het wel degelijk op een voor christenen inhoudelijk bevredigende manier mogelijk was als er helderheid was geweest over de medische indicatie. Ik denk dat die wel degelijk te definiëren is, ook al realiseer ik me hoe moeilijk het is in een gemengde samenleving als de Nederlandse over zo'n onderwerp tot een goed compromis te komen. Maar ja, ik denk dat de wijze waarop zaken van leven en dood nu geregeld zijn wel aansluit bij hetgeen men er in Nederland inhoudelijk van vindt. De autonomie van de mens is toch een uitgangspunt dat inmiddels door een meerderheid is geaccepteerd.'

'Of ik blij ben wanneer mensen op mij stemmen die niet tot de strikte GPV-aanhang behoren? Ja natuurlijk! Daar halen we een tweede zetel vandaan! Maar er is ook een inhoudelijk argument om te proberen buiten de eigen kring te werven. Wij geloven namelijk dat een politiek die gebaseerd is op de bijbel goed is voor alle mensen; en dat dat ook door mensen buiten onze eigen kring zo begrepen kan worden. De Kamper theoloog professor Schilder heeft het eens heel scherp geformuleerd toen hij zei: de wet van God is het kleed dat de wereld het beste past. God heeft de wereld geschapen, Hij heeft haar Zijn wet gegeven. Welnu, wie kan beter beoordelen wat goed is voor de mensheid, voor de schepping, dan degene die haar zelf heeft gemaakt? Het heeft mij ook zeer gemotiveerd om in de Kamer niet steeds naar de bijbel te verwijzen, maar om datgene wat in harmonie is met de bijbel vertaald in politieke termen aan anderen voor te houden. Omdat ik ervan overtuigd ben dat het niet gaat om iets wat mensen verzonnen hebben, maar om datgene wat ten grondslag ligt aan deze schepping.

Primair ben je volksvertegenwoordiger en niet de belangenbehartiger van een of andere groep. Maar bij bepaalde onderwerpen speelt dat laatste element wel degelijk mee. Bij onderwijskwesties bijvoorbeeld, vragen we bij enkele verwante onderwijsorganisaties wat ze vinden van de lijn die we willen gaan volgen. Maar dat brengt de aard van het onderwerp ook met zich mee. Bij onderwijs denk ik aan de vrijheid van onderwijs en aan de ruimte die minderheden mogen innemen. Tijdens de debatten in de Kamer moet je aandacht eerst en vooral gericht zijn op de mensen met wie je spreekt en niet op potentiële kiezers en de achterban. Doe je dat toch, dan gaat dat ten koste van de overtuigingskracht.

Maar er zijn specifieke debatten geweest waarbij ik wel voornamelijk aan de mensen in het land dacht. Niet eens zozeer mijn eigen achterban als wel de mensen van wie je wist dat ze naar je keken. Dat ging dan om onderwerpen waarbij de emoties hoog opliepen. Het meest evidente voorbeeld was de discussie over de Twee van Breda. Dan weeg je je woorden zó dat je niet primair de minister wilt overtuigen en zelfs ook niet de collega-Kamerleden, maar dan probeer je echt volksvertegenwoordiger te zijn en je keuze tussen rechtsbeginselen en de zeer legitieme gevoelens van groepen mensen te verantwoorden. Van tevoren weet je dat je het nooit echt goed doet, maar je hoopt dan dat men toch kan zeggen: "Hij heeft het geprobeerd; hij heeft geprobeerd zich helemaal in te leven en hij heeft een keuze gemaakt die de mijne niet is, maar die ik wel kan respecteren."

Als je jezelf politiek serieus neemt, en dat doen wij, moet je nooit zeggen dat regeringsverantwoordelijkheid niet voor je is weggelegd omdat je maar met een of twee man bent. Aan de andere kant ben ik nuchter genoeg om te beseffen dat ze je over het algemeen niet nodig hebben. En als je al nodig bent, ben je een klein wielkje aan een grote wagen; je inbreng kan dan ook nooit groot zijn. Nee, alleen als de meerwaarde voldoende is bewezen, zullen we tot meedoen besluiten. Bijvoorbeeld als wij, ik noem maar wat, een halt zouden kunnen toeroepen aan de negatieve ontwikkeling op het gebied van de levensbescherming. De Staphorster variant uit de jaren tachtig is voor ons vooral een theoretische optie geweest, want toen speelden de abortusdiscussie en dergelijke al volop. Door de beslissing samen te gaan in de ChristenUnie is de mogelijkheid tot meeregeren nu wel wat reëler geworden.

Nee, macht heeft het GPV niet. Je moet daarvoor of in een grote fractie zitten of in het kabinet. Maar ik denk dat je wel degelijk invloed kunt hebben, al is die niet te meten aan het aantal wetten, amendementen of moties die je op je naam hebt. Moties al helemaal niet, want de manier waarop daarvan gebruik wordt gemaakt, maakt de Kamer alleen maar machteloos.

Het hangt veel meer af van de wijze waarop je aan debatten deelneemt. Ik denk wel – misschien kunnen wetenschappers dat achteraf analyseren – dat ik in veel zaken in het proces een rol heb gespeeld, maar in dit land van minderheden heb je altijd anderen nodig. En die bereik je door de manier waarop je optreedt: geloofwaardig zijn, met kennis van zaken spreken en luisteren naar de ander.’

‘Het geïnstitutionaliseerde Torentjesoverleg vind ik een slechte zaak. Het tast de eigen verantwoordelijkheid van de Kamer aan. Ze wordt door dat soort overleg gehinderd in haar belangrijkste taak: het onafhankelijk toetsen van het regeringsbeleid. Het tast ook de inhoud van het debat aan, want de zaken zijn toch al van tevoren besproken, vaak zelfs al geregeld. Soms is dat duidelijk merkbaar, dan wordt het resultaat van de gesprekken bijvoorbeeld in een amendement neergelegd. De coalitiefracties zeggen dan: dit is het resultaat van ons overleg en wij verantwoordten alleen het resultaat. De wijze waarop dat resultaat tot stand is gekomen vinden ze dan kennelijk niet meer relevant. Vaak is ook niet goed zichtbaar wat van tevoren is overeengekomen, terwijl ik vind dat eigenlijk de hele Kamer iets van een oppositiehouding zou moeten hebben. Je mag als coalitiefractie daarnaast best loyaal zijn aan de regering, maar dat mag geen afbreuk doen aan een principieel onafhankelijke en kritische houding.

Niet alleen het Torentjesoverleg maar ook het regeerakkoord ondermijnt deze regel. Fracties formuleren regeerakkoorden waaraan de regering vervolgens gebonden is. Zelfs in de Eerste Kamer is het recent gebeurd dat een fractie om politieke redenen steun gaf aan een wetsvoorstel waar ze inhoudelijk tegen was! En het ergste vind ik het wanneer het daarbij gaat om de grondwet. Ik heb me daaraan de laatste jaren vaak zeer geërgerd. Het referendum en de gekozen burgemeester bijvoorbeeld vind ik op zichzelf best bespreekbaar, maar je behoort de daarvoor noodzakelijke grondwetswijziging niet via het regeerakkoord af te dwingen. Mijn gevoel van verantwoordelijkheid voor de grondwet zegt: dit kan echt niet. En als je het dan toch doet, dan moet je er ook *con amore* achter gaan staan. En niet zoals de VVD zeggen: “We zijn eigenlijk helemaal tegen, maar we hebben nu eenmaal ons jawoord aan het regeerakkoord gegeven.” Dat kan niet. En dan te bedenken dat men op de grondwet een eed heeft afgelegd! Men heeft zich dan ook aan de zware procedure van grondwetswijziging te houden. Je mag die niet onderuithalen door via een afspraak een meerderheid te forceren. Zaken als regeerakkoord en Torentjesoverleg vind ik de meeste schadelijke voor de vaderlandse politiek.

Het dualisme ligt mij na aan het hart, maar ik ben geen dogmaticus.

Het kan nodig zijn om over bepaalde zaken overleg te voeren met partijgenoten, bijvoorbeeld als er een crisis dreigt. Maar dat is niet de werkelijkheid waarover we nu spreken. De werkelijkheid is dat het een systeem is geworden dat eigenlijk geen grenzen meer kent.

Het is niet zo dat het dualisme onder de kabinetten-Van Agt en -Lubbers groter was dan nu. Wat dat betreft is het te hopen dat het CDA de kans krijgt zijn dualistische opvattingen van nu nog waar te maken in een volgend kabinet. Maar de invloed van de fracties op regeerakkoorden is, sinds het eerste echte naoorlogse regeerakkoord onder Marijnen, wel steeds groter is geworden. Vroeger schreven formateurs het akkoord in overleg met de fractievoorzitters, maar nu kijken zij uiteindelijk alleen nog maar of er van alle door de fracties aangedragen bouwstenen iets te bakken valt. Het grote bezwaar is natuurlijk dat bewindslieden, die dan nog moeten worden aangezocht, nauwelijks nog iets te zeggen hebben. Zij kunnen alleen nog maar het akkoord uitvoeren. In sommige debatten voelde je gewoon dat een minister een voorstel aan het verdedigen was waar hij zelf nooit op gekomen zou zijn.

Het kan daarom ontzettend frustrerend zijn als niet-coalitiefractie te moeten werken. Want hoe goed je het debat ook voert (zwakheden van een regeerakkoord zijn dikwijls eenvoudig aan te tonen), het laatste argument is toch steeds weer: dit hebben we nu eenmaal met zijn drieën afgesproken en daar kunnen we alleen met zijn drieën weer van af.

‘In 1994 begon “paars” vanuit het idee: we kunnen het ook zonder het CDA. Nou, dat kan ik me voorstellen na zoveel jaren! Bovendien legde Kok een grote zorgvuldigheid aan de dag; hij wilde minister-president van alle Nederlanders zijn. Onder “paars I” is die houding ook redelijk gehandhaafd. Maar onder “paars II” werd dat anders. “Paarse” politici begonnen langzaam maar zeker steeds minder rekening te houden met andersdenkenden. Hun houding was: wij hebben andere doelstellingen en die zullen wij realiseren ook. Jammer voor de minderheden in dit land die daar anders over denken, jammer ook als het buitenland er anders over denkt. Wij hebben nu de kans, dus doen we het nu ook. Veel debatten ademden ook zo’n sfeer; de collega-Kamerleden waren in het bedrijven van “paarse” politiek vaak nog consequenter dan de bewindslieden.

Een aardig voorbeeld is het debat over het homohuwelijk. Ik stelde de vraag aan de orde of een ambtenaar van de burgerlijke stand eventueel mocht zeggen dat hij bezwaren had tegen het voltrekken van een homohuwelijk. Ik stond op het standpunt dat zo’n ambtenaar moest kunnen weigeren; ik onderbouwde mijn betoog met een verwijzing naar de grond-

rechten vrijheid van godsdienst, van levensovertuiging, van meningsuiting, et cetera. De staatssecretaris ging meteen na de eerste termijn om en vond inderdaad dat er ruimte moest zijn voor ambtenaren met principiële bezwaren. Maar toen hebben collega-Kamerleden van met name de vvd en de Partij van de Arbeid tot het einde van het debat volgehouden dat je aan dergelijke bezwaren van ambtenaren niet tegemoet kon komen. Mijn opvatting dat hier sprake was van een mogelijke botsing van twee grondrechten, kwam niet eens in hun gezichtsveld. Dit wetsvoorstel maakte nu eindelijk een einde aan iets wat zij als discriminatie beschouwden, in ieder geval als ongelijke behandeling, en daarmee was de zaak beslist. Ik vond dat opmerkelijk. Vooral in de Kamer was van de kant van "paars" echt sprake van een verharding van de verhoudingen.

Het was overigens niet de eerste keer dat er sprake was van botsende grondrechten. Dat was bijvoorbeeld ook aan de orde bij de Algemene Wet Gelijke Behandeling. Ook toen was er die vanzelfsprekendheid dat artikel 1 van de grondwet, waarin staat dat iedereen in Nederland gelijk behandeld moet worden, belangrijker werd gevonden dan andere grondrechten. Van Thijn heeft artikel 1 ooit zelfs de vlag op de grondwet genoemd! Alsof andere grondrechten minder waard zijn, alsof die moeten worden aangepast aan dat eerste artikel. In al die twintig jaar dat ik in de Kamer heb gezeten, is dat een steeds terugkerend onderwerp geweest. En iedere keer weer moest ik knokken om aandacht te krijgen voor die andere grondrechten en erop wijzen dat grondrechten juist ook bedoeld zijn als rechten tegenover de overheid. Dus het recht om anders te denken en van daaruit anders te handelen, zeker in de private sfeer: thuis, op school en bij particuliere organisaties. Natuurlijk was ik niet de enige die zich voor deze kwestie sterk maakte; vooral ook de andere kleine christelijke partijen benadrukten het belang van die andere grondrechten, maar toch ook wel het cda.

"Paars" is hard bezig nieuwe, echte tegenstellingen te creëren. De term antithese is misschien wat te sterk, maar de tegenstelling tussen christelijke en niet-christelijke partijen neemt wel toe.'

'De rol van de media is de laatste tijd veel groter geworden. Kwantitatief dan; hun aantal neemt nu eenmaal toe. Maar tegelijkertijd denk ik dat hun invloed kwalitatief-inhoudelijk gezien minder geworden is. In de jaren tachtig waren alle fracties er als de kippen bij als de weekbladen verschenen: "Wat staat erin? Zit er iets in waar we wat mee kunnen?" Dat kon dan nog voor het weekend aangekaart worden. Destijds gebeurde dat echt veel, tegenwoordig zelden meer. In algemene zin brengen de media tegenwoordig minder zaken met echte nieuwswaarde. Daar staat tegenover dat

de rol van de media bij het signaleren van problemen en natuurlijk bij het aanzwengelen van affaires belangrijker is geworden. Denk maar aan de kwestie-Peper en de kwestie-Zorreguieta.

Peper kon destijds inderdaad niet meer blijven, ongeacht of de aantijgingen nu waar waren of niet. Hij was zo ongelooftwaardig geworden door alles wat er om hem heen gebeurde en waarop hij op dat moment geen goed antwoord kon geven, dat hem niets anders overbleef dan aftreden. Ergens is het natuurlijk heel kwalijk dat je om zo'n reden weg moet. Maar het kon niet anders! Daarom vond ik de discussie over eerherstel ook zo oneigenlijk. Het ging immers niet om een straf die hij ten onrechte zou hebben gekregen, maar zijn functioneren was onmogelijk geworden door allerlei omstandigheden, die hij voor een deel wel en voor een deel niet in de hand had. En dat kun je niet met terugwerkende kracht ongedaan maken.

Het is tegenwoordig zelfs zo dat men bij elk onderzoek dat de Kamer instelt – en ik vind het heel goed dat de Kamer meer onderzoek is gaan doen – bij voorbaat al denkt: als het maar geen affaire wordt! Ik heb dat zelf meegemaakt als lid van de commissie-Bakker. Elk woord wordt gewogen. Na een onderzoek of een enquête praat men eigenlijk nog maar over één ding: moet er niet een kop rollen? Dan schiet de enquête natuurlijk echt zijn doel voorbij. Het bracht Dijkstal zelfs tot de uitspraak: "Eigenlijk moeten we maar niet te veel onderzoeken." Dat noem ik dan het paard achter de wagen spannen. Want onderzoek is juist een heel belangrijk instrument van de Kamer, juist vanuit die dualistische verhouding tussen regering en Kamer! Laten we daar alsjeblieft goed gebruik van blijven maken.'

'Al die twintig jaar heb ik met plezier gewerkt. Er waren natuurlijk behoorlijk ingrijpende zaken, maar dat heeft aan het plezier waarmee ik mijn werk deed toch niks kunnen afdoen. Met name de plenaire debatten vond ik boeiend, ondanks het feit dat je soms aan het einde van de rij stond. Het werk was zwaar, ja. Voor een kleine fractie is het werk al helemaal onbegrensd; je moet altijd dingen laten liggen, er is altijd veel meer werk dan je zou kunnen doen. Het had niks geholpen als ik ook op zondagen zou hebben gewerkt. Die stapels papier zouden er toch zijn geweest. Op zondag nam ik rust; dat was een goede zaak. Ik fleurde er van op en het was goed voor mijn gezin. Want laten we wel wezen, één van de grootste nadelen van dit vak is hoe dan ook dat je gezin – zeker met opgroeiende kinderen – tekort komt. De zondagsrust was voor mij een principiële, maar ook een reële zaak. Je moet ruimte voor jezelf creëren, want anders deel je al gauw

het lot van veel collega's die achteraf moeten constateren dat ze een leuke periode hebben gehad, maar dat ze alleen zijn overgebleven. Nee, minister of staatssecretaris had ik nooit willen worden. Ik denk ook niet dat het een succes zou zijn geworden. Ik ben geen bestuurder, ik voel me als een vis in het water in de Kamer in het debat met anderen. Ik ben echt een volksvertegenwoordiger.'

Het interview vond plaats op 23 augustus 2001 en werd geautoriseerd op 12 september 2001.

¹ Eerder gepubliceerd in het *Jaarboek parlementaire geschiedenis 2001*, Den Haag 2001, pag. 114-123.